

Лодзь, 20.11.2024 р.

Dr hab. Адріанна Щерба

Інститут археології Лодзького університету

ВІДГУК

**офіційного опонента на дисертацію Булик Наталії Михайлівни
«Археологічна наука в Галичині та Західній Волині у міжвоєнний
період ХХ століття: антропоцентрично-інституціональна модель»,
поданої на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук
за спеціальностями 07.00.01 – історія України, 07.00.04 – археологія.**

Пані Наталя Булик як основне наукове досягнення, що становить значний внесок у розвиток спеціальності археологія, представила наукову працю свого авторства під назвою «Археологічна наука в Галичині та Західній Волині у міжвоєнний період ХХ століття: антропоцентрично-інституціональна модель». Робота складається з 595 сторінок (1533 приміток), включаючи зміст, бібліографію (1 236 позицій) та ілюстративний матеріал, розміщений у 4 додатках.

Предмет проведених у цій роботі наукових досліджень обрано дуже вдало. Упродовж останніх десятиліть зросло зацікавлення історією археології західної України в міжвоєнний період та польсько-українськими зв'язками в цій сфері, що впливають із спільної історії, яка принесла різноманітні взаємні впливи, а також напруження, пов'язані з історичним, національним та націоналістичним підґрунтям. Проте бракувало систематизованого дослідження цієї проблематики, яке б охоплювало всі її суттєві аспекти, такі як діяльність наукових установ та окремих археологів, освітні заклади, музейну справу, охорону пам'яток, а також вплив націоналізмів, присутніх як у польському, так

і в українському суспільстві, що не оминали й наукового середовища. Рецензована праця є вагомим внеском у заповнення цієї дослідницької прогалини, комплексно висвітлюючи процес розвитку археології у Східній Галичині та на Західній Волині в міжвоєнний період. При цьому, як цілком справедливо зазначає Авторка, практичне значення цієї проблематики поступово зростає. Адже дисертація ставить важливі питання щодо процесу розвитку археології як наукової дисципліни, її інституціоналізації та ролі у формуванні національної ідентичності в регіонах зі складною політичною історією. Ключовими також є спроби визначення взаємин між польським і українським археологічним середовищем у політико-соціальному контексті двадцятиріччя міжвоєнного періоду ХХ ст.

Обсяг матеріалу, представлений у дисертації, чітко визначений темою роботи. Хоча назва дисертації відповідає предмету дослідження, вона викликає певні суперечності. У ній міститься натяк на те, що дослідження охоплюють історію археології всієї Галичини – території, що простягається від Кракова до Львова. Насправді ж, як зазначає сама авторка у вступі, робота зосереджена виключно на Східній Галичині, кордон якої із Західною Галичиною приблизно проходив уздовж річки Сян. У зв'язку з цим, для кращого відображення реального територіального охоплення дослідження, варто розглянути можливість зміни назви, щоб уникнути потенційних непорозумінь.

На відміну від назви, сама дисертація вирізняється точністю у визначенні мети дослідження, формулюванні наукових завдань (про що читач може переконатися під час ознайомлення зі вступом), а також у доборі відповідних дослідницьких методів, які дозволяють ефективно вирішувати поставлені питання – від проблемно-хронологічного, просопографічного та генетично-контактного підходів до аналізу фотографій та термінології. Це свідчить про високий рівень методологічної обізнаності авторки та її компетентність у проведенні складних наукових досліджень. Крім того, логічна структура дисертації сприяє ефективному виконанню наукових завдань і повністю розкриває тему роботи.

Відповідно до прийнятих стандартів у наукових роботах, габілітаційна дисертація пані Наталії Булик розпочинається з обговорення стану досліджень порушеної проблематики, що у рецензованій роботі має форму огляду літератури з теми (розділ I). Поділ цієї історіографії на три етапи, який враховує контекст політичних змін – міжвоєнного, радянського та незалежного періодів, є доречним і добре обґрунтованим. Однак у ньому бракує глибокого критичного аналізу якості цих досліджень та відмінностей в інтерпретаціях окремих питань, які стосуються розглянутих авторкою аспектів розвитку археології на територіях західної України. Незважаючи на це, огляд літератури демонструє, що нині накопичена історіографічна база є міцною й на сучасних науково-методологічних засадах дозволяє комплексно висвітлити процес розвитку археології у Східній Галичині та на Західній Волині в міжвоєнний період. Це, безумовно, є важливим плюсом у контексті виконуваної дослідницької роботи. Крім того, бібліотечні напрацювання у поєднанні з глибоким аналізом українських і польських архівів, а також музейних фондів надала репрезентативний і різноманітний масив джерел. Це, своєю чергою, дозволило авторці досягти поставлених наукових цілей і збагатити існуючий стан знань новими висновками.

Як уже згадувалося, з методологічної точки зору дисертація вигідно вирізняється застосуванням різних підходів до дослідження. На основі ознайомлення з роботою можна зробити висновок, що в ній домінують якісні методи, засновані на аналізі історичних, візуальних, біографічних джерел та інституційної документації. Ці методи описані в габілітаційній дисертації (розділ II), однак у роботі бракує критичного обговорення їхніх обмежень. Наприклад, просопографічний метод повинен враховувати суб'єктивність джерел, що не було належним чином відзначено авторкою.

Для побудови наративу ключове значення має застосування інституційного підходу. Зосередження уваги на аналізі діяльності університетів, музеїв та наукових установ як українських, так і польських (розділи III–VI) додає цінну порівняльну перспективу. З одного боку, ретельно представлено та

збалансовано їхній внесок у розвиток археології в регіоні, з іншого – влучно вказано на обмеження, які відсутність власної державності накладала на розвиток української археології. Авторка у своїх порівняльних аналізах не обмежується лише характеристикою діяльності польських та українських установ і активності пов'язаних із ними археологів. Вона ґрунтовно висвітлює також відмінності у розвитку археології між Східною Галичиною та Західною Волиню, починаючи від періоду належності цих регіонів до Австро-Угорщини (Галичина) та Російської імперії (Волинь), через вплив Першої світової війни, до викликів міжвоєнного періоду в межах Другої Речі Посполитої.

Авторка зазначає, що процес інституціоналізації науки та розвиток наукових кадрів був більш просунутим у Східній Галичині, де ключову роль відігравали такі установи, як Наукове товариство імені Шевченка, Ставропігійський інститут та Національний музей у Львові, засновані ще за часів Австро-Угорської імперії.

Не ставлячи під сумнів основні висновки, викладені авторкою, дозволю собі представити такі конкретні зауваження:

1) Польсько-українські зв'язки в археології у період II Речі Посполитої не можуть бути досліджені у відриві від дуже складних і напружених польсько-українських відносин у 1918–1939 роках, на що авторка справедливо звертає увагу. Однак важко не помітити певних суттєвих недоліків у використаній літературі, яка стосується цих відносин, що певною мірою вплинуло на спосіб їх представлення. Наприклад, у розглянутій праці, в контексті характеристики ситуації українців у II Речі Посполитій, авторка цитує слова польського археолога Яцека Леха: *„Беззаперечним фактом є те, що польська держава не забезпечила українській меншині всіх належних їй прав, заснованих на міжнародних зобов'язаннях”*. Однак варто зауважити, що ці слова Я. Лех запозичив із праці під назвою «Польща-Україна: складна відповідь. Документація зустрічей істориків (1994–2001). Хроніка подій на Волині та у Східній Галичині (1939–1945)» (Варшава, 2003, с. 12–13). На мою думку,

розширення дослідження за рахунок польських та українських наукових праць, присвячених відносинам у міжвоєнний період, могло б збагатити контекст аналізованих питань.

2) Археологія, як інструмент зміцнення національної ідентичності, часто була вплутана у пропаганду та використовувалася для легітимізації територіальних претензій, прикладом чого є історія польської археології. Численні геополітичні мотиви створювали контексти, у яких діяльність польських старожитників і археологів на межі XIX і XX століть можна розглядати як безпосередній наслідок формування та утвердження національної свідомості, а також як чинник, що підтримував і стимулював цю свідомість. Аналогічно, у міжвоєнний період, коли польська археологія перебувала на етапі інституційного розвитку, домінував підхід, за якого польська наука зосереджувалася на спростуванні політичних та експансіоністських тверджень німецьких дослідників, одночасно створюючи власну, протилежну концепцію.

У контексті міркувань, представлених Авторкою, здається, бракує чіткого вказівки, чи польські археологічні дослідження на Західній Волині та в Східній Галичині вписувалися в тодішні тенденції польської археології, орієнтованої на пошук доказів, що обґрунтовували історичні права на зайняті території, і ширше – яким було ставлення польських археологів до археологічної спадщини Східної Галичини та Західного Волині.

3) Польська археологія на територіях Західної України зосереджувалася насамперед навколо Львівського університету. Авторка зазначає, що в міжвоєнний період ставлення до студентів українського походження було неоднозначним. Як приклад вона наводить постать Михайла Клапчука, учня Леона Козловського, який згадував, що в останньому передвоєнному навчальному році професор *«не толерував українського національно-визвольного руху»*, проте, незважаючи на це, *«приймав на посаду асистента нашого земляка М. Смішка і ставився до мене прихильно»*.

Авторка також підкреслює, що четверо учнів Леона Козловського (Маркіян Смішко, Михайло Клапчук, Ігор Свешніков і Йозефіна Вогель)

підтверджували, що їхнє польське походження не було перешкодою для здобуття археологічної освіти у Львівському університеті.

У цьому контексті варто розглянути думку Яцека Леха, який зазначав, що «в атмосфері польського націоналізму та діяльності польської національної академічної молоді кафедра Леона Козловського може слугувати зразковим прикладом гармонійного співіснування та співпраці представників різних національностей Другої Речі Посполитої, як це бачив у своїх нереалізованих концепціях Юзеф Пілсудський» (J. Lech, *Z badań polsko-ukraińskich związków w dziedzinie archeologii do II wojny światowej*, „Przegląd Archeologiczny”, vol. 54, 2006, s. 46).

4) Галичина, яка раніше входила до складу Австро-Угорщини, була одним із найкраще розвинених регіонів у Другій Речі Посполитій у сфері науки, зокрема археології. Відкрите до цього часу питання полягало в тому, якою мірою українські археологи сприяли цьому розвитку. Рецензована габілітаційна праця робить значний внесок у поглиблення знань на цю тему. Особливо цікавими у цьому контексті є подані в «Додатку В» оглядові карти, які ілюструють розташування археологічних пам'яток, досліджених у міжвоєнний період на території Східної Галичини та Західного Волині найважливішими установами, що діяли там (польськими та українськими). Місця досліджень, проведених Львівським університетом, позначені червоним кольором, а Товариством імені Шевченка – синім кольором.

Крім того, у додатку є карта археологічних пам'яток Східної Галичини та Західного Волині, досліджених співробітниками музеїв, де українські музеї позначені помаранчевим кольором, а польські – зеленим. Корисним доповненням до карт міг би стати каталог археологічних пам'яток, який включав би, зокрема, таку інформацію, як керівник досліджень чи пов'язана література.

Зазначені вище зауваження жодним чином не применшують цінності рецензованої праці. Дисертація Наталії Михайлівни Булик під назвою

«Археологічна наука в Галичині та Західній Волині у міжвоєнний період ХХ століття: антропоцентрично-інституціональна модель» має всі риси оригінальної, творчої роботи, є самостійним, завершеним науковим дослідженням і виконана відповідно до вимог пп. 9, 10, 12, 13, 14 постанови Кабінету Міністрів України № 567 «Про затвердження Порядку присудження наукових ступенів» від 24 липня 2013 р., зі змінами, а її авторка Булик Наталія Михайлівна заслуговує присудження їй наукового ступеня доктора історичних наук за спеціальностями 07.00.01 – історія України; 07.00.04 – археологія.

Офіційний опонент –

доктор габілітований (Dr. Habil), ад'юнкт
Заступник декана факультету філософії
та історії з міжнародної співпраці
Лодзького університету (Польща)

Adrianna Szczerba

Адріанна Щерба

20.11.2024

PRODZIEKAN
Wydziału Filozoficzno-Historycznego UŁ
ds. współpracy z zagranicą

dr hab. Adrianna Szczerba